

تعیین مؤلفه های آموزش شهروندی در دوره راهنمایی تحصیلی جهت ارائه یک چارچوب نظری مناسب*

مصطفی نیکنامی¹، یاسمن مدانلو²

چکیده

پژوهش حاضر به منظور تعیین مولفه های آموزش شهروندی در دوره راهنمایی تحصیلی جهت ارائه یک چارچوب نظری انجام شد. روش انجام تحقیق پیمایشی بود. جامعه آماری پژوهش را کلیه معلمان دوره راهنمایی تحصیلی استان مازندران با حجم $N=5724$ تشکیل داد. مطابق با جدول مورگان یک نمونه 383 نفری به شیوه نمونه گیری طبقه ای از جامعه مزبور انتخاب شد. ابزار گردآوری داده ها پرسشنامه محقق ساخته با 144 گویه بود. ضریب پایایی پرسشنامه 0/93 محاسبه گردید. داده های جمع آوری شده با استفاده از روش های تحلیل عاملی، آزمون فریدمن و تحلیل محتوا تجزیه و تحلیل گردید نتایج نشان داد که حیطه های رفتار اجتماعی و سیاسی با 17/8، قانونمندی و قانونگرایی با 15/3، رفتار ملی-مذهبی با 10/8 و حیطه زیست محیطی و توسعه پایدار با 9/1 تبیین واریانس حیطه های اصلی آموزش شهروندی به شمار می روند. نتایج تحلیل محتوای کتب نشان داد که بین میزان اهمیت هر یک از مولفه ها و میزان توجه به آنها در کتابهای درسی رابطه معناداری وجود ندارد.

کلید واژه ها: شهروندی، آموزش شهروندی، چارچوب شهروندی، مؤلفه های شهروندی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

1- دانشیار دانشگاه علامه طباطبایی

2- دانش آموخته دوره دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

*این مقاله از رساله دکتری استخراج شده است

مقدمه:

تربیت اجتماعی نه تنها یکی از اهداف آموزش و پرورش است بلکه یکی از اصول حاکم بر آموزش و پرورش نیز می باشد (عسگریان، 1379) از سویی نیز به عنوان یکی از وظایف اصلی آموزش و پرورش مطرح شده است (شریعتمداری، 1374)

علاوه بر نقش مهم تربیت اجتماعی در امر تعلیم و تربیت، می توان به کارکرد بسیار مهم آن در توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی نیز توجه نمود و به عبارتی به ارتباط آن با روند توسعه در هر جامعه ای تاکید کرد. در گزارش مطالعه تربیت شهروندی « انجمن بین المللی ارزشیابی و پیشرفت تحصیلی» آمده است، تمامی جوامع معاصر دارای نگرانی و دلمشغولی عمیق هستند که چگونه نوجوانان و جوانان خود را برای زندگی شهری و شهروندی آماده کنند و راه و رسم مشارکت در مسائل اجتماعی را به آنان بیاموزند (تورنی و پورتا¹، 1991). یکی از سازه های مهمی که در سالهای اخیر پا به عرصه تحقیقات اجتماعی/تربیتی گذاشته است مفهوم شهروندی است.

به عقیده دیماین² (2000) مفاهیم اصلی نظریه های شهروندی عبارتند از حقوق مدنی، حقوق سیاسی و حقوق اجتماعی، داوری اجتماعی، تعهدات شهروندان و اصل برابری. تنوع نظریه های موجود در این زمینه موجب شده است که صاحب نظران علوم اجتماعی و تعلیم و تربیت درباره کل جریان تربیت و به تبع آن در بعد تربیت اجتماعی شهروندی جهت گیری های متفاوتی داشته باشند. برای مثال جان لاک وظیفه آموزش و پرورش را بر آوردن افراد مطابق با چگونگی اجتماعی شدن آنان می داند و یا دورکیم، کارکرد تربیت اجتماعی را اجتماعی کردن روشمند نسل جوان می داند (نقیب زاده، 1376). این دیدگاه را می توان دیدگاه انتقال فرهنگی و کارکرد گرایی نیز نامید. درمقابل این نظریه ها می توان به رویکرد انتقادی پائوفریه³ اشاره کرد. رویکردهایی که آموزش و پرورش را وسیله ای برای ایجاد تغییرات اساسی و بنیادی در جامعه می دانند. به عبارت دیگر از این دیدگاه آموزش و پرورش با تربیت افرادی منتقد و مصلح، نیروی دگرگون ساز و تحول آفرین خود را در عرصه جامعه و تغییر نابرابری های آن نشان خواهد داد (فریره، 1363). دیدگاه دیگر عبارت است از توسعه دانش فرآیندهای گروهی، به منظور اینکه فرد بتواند در یک جامعه دموکراتیک مشارکت داشته باشد. در بسیاری از کشورهای در حال توسعه تلاش شده است با ظرافت ویژه ای صفات و

1-Torney &Porta
2-Dimain
3-Ferrire

خصوصیات مهم یک شهروند اثر بخش و موثر در حوزه های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و قانونی به تصویر کشیده شود. هدف اصلی این فعالیت، فراهم آوردن مبنایی برای رشد روحی و روانی افراد، افزایش مسئولیت پذیری شخصی و کمک به افراد در جهت دستیابی به یک شخصیت مستقل برای رسیدن به آرمان ملی یعنی توسعه پایدار می باشد.

در سال 1996 پژوهشی که توسط براون¹ در کشور کانادا انجام گرفت. ویژگی های نظیر توانایی برای مذاکره و مشارکت با دیگران، احترام به تفاوت ها و تضادها، گوش دادن سازنده به دیگران، بیان عقاید و ایده ها، داشتن عقاید مستقل، عمل مستقلانه و مسئولیت پذیری، دانش درباره نحوه عملکرد دولت ملی و محلی و آگاهی از عقاید و دیدگاههای اساسی احزاب سیاسی کشور را برای شهروند مطلوب عنوان کرده است.

لی² در سال 1999 تحقیقی را در سطح آسیا انجام داد و ویژگی های زیر را برای شهروند خوب بودن لازم دانست: آگاهی از مسایل و مشکلات جامعه، مشارکت فعال در امور جامعه، مسئولیت پذیری، رفتار مبتنی بر اخلاق، پذیرش انتقاد، توانایی انتقاد، توانایی تصمیم گیری آگاهانه، آگاهی از حکومت و دولت، حس وطن پرستی، پذیرش مسئولیت خانواده، آگاهی و دانش نسبت به جامعه جهانی، احترام به تنوع و تکرر فرهنگی.

توسعه پایدار به عنوان مهمترین نتیجه تربیت شهروندانی متمرد در نظام آموزش و پرورش جایگاه کلیدی در توسعه ملت ها دارد. بسیاری از صاحب نظران برای توسعه پایدار سه رکن اساسی متصور شده اند: پایداری زیست محیطی (اکولوژیکی) پایداری اقتصادی و پایداری اجتماعی (شریبرگ³ 2000، فیلو⁴ 2001، وال⁵ 2000) که موضوع شهروندی به عنوان موضوع مشرف بر سه بعد مذکور، لازم است مورد توجه خاصی قرار گیرد.

چه آنکه در سایه دارا بودن شهروندانی مناسب و فرهیخته که از دانش، توانش و نگرش لازم برای زیست در یک جامعه مدنی برخوردار باشند، توان تحقق شعارهای مورد نظر در عرصه داخلی و بین المللی بدست خواهد آمد و این امر مستلزم آن است که مقوله تربیت شهروندی به گونه ای جدی در نظام آموزش و پرورش کشور دنبال گردد. (محمدی، 1376). متأسفانه علیرغم چنین روندی در جامعه معاصر ایران، تربیت شهروندی به گونه ایی جدی مورد توجه نظام آموزش و پرورش نبوده است. خدمات ارائه شده در حوزه آموزش شهروندی باید ناظر

1-Brown
2-Lee
3-Sheriberg
4-Filho
5-Wals

بر چهار رکن اساسی از جمله نیازهای خاص دانش آموزی، نیازهای جامعه، نیازهای ملی و نیازهای عمومی فردی باشد (آرتور^۱، دیویسون^۲، استو^۳ 2002) این موضوع با فرا تحلیلی از مبحث شهروندی در متون درسی موجود به ندرت مشاهده می شود. و عدم تناسب برنامه های درسی نظام آموزش و پرورش با بسیاری از نیازهای جدید خصوصاً نیازهای سیاسی- اجتماعی و فرهنگی به وضوح قابل مشاهده است. تدوین برنامه درسی بدون توجه به ظرفیت های بومی و اجتماعی مناطق مختلف از دیگر دلایل کم توجهی یا فقدان توجه علمی به این موضوع بوده است.

باید توجه داشت که مفهوم شهروندی و آموزش شهروندی در بافت های فرهنگی و اجتماعی متفاوت ممکن است معانی متفاوتی داشته باشد آنچنانکه بنا به نظر کر^۴ و هارتنت^۵ (2000) شهروندی، مفهومی مورد مجادله است، به این معنا که معیارهای مربوط به کاربرد صحیح آن اساساً چالش برانگیز و مورد بحث اند یعنی استدلال درباره این معیارها منوط به موضوعات سیاسی- اجتماعی بنیادی است. لذا هر گونه توجه به این مقوله باید مسایل و نگرشهای محیط مقتضی را طلب کند. آنچه که در سالهای اخیر در برنامه درسی و تربیتی آشکار و پنهان دوره راهنمایی گنجانده شده است، حاکی از آن است که مقوله مورد بحث در بافت های فرهنگی اجتماعی متفاوت و متنوع آنطور که شایسته است در نظر گرفته نشده است و توجه جدی به یک فعالیت شاخص سازی، در ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، مذهبی و ... را طلب می کند

امروزه اهمیت موضوع شهروندی به حدی است که در بسیاری از ادبیات موجود و مدون در سالهای نخستین هزاره سوم تاکید ویژه ای به آن شده است. بطور مثال اتحادیه جهانی حفاظت، از عبارت آموزش برای زندگی پایدار استفاده کرده که مقوله شهروندی را یکی از مهمترین ابعاد و مکمل دیگر ابعاد معرفی نموده است. سازمان ملل نیز سالهای 2005-2014 میلادی را دهه آموزش برای توسعه پایدار نامید. هدف از این عمل را ارتقاء آموزش و پرورش به عنوان مبنایی برای جامعه انسانی پایدار تر و تلفیق توسعه پایدار در نظام های آموزشی دانسته است.

-
- 1 -Arthur
 - 2 -Davison
 - 3 -Stew
 - 4 -Kerr
 - 5 -Hartnet

در سه دهه اخیر کشور ما تحولات فرهنگی، سیاسی و اجتماعی زیادی را شاهد بوده است. انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی، مهاجرت گسترده، افزایش معلومات عمومی کودکان، گسترش انتظارات جامعه از مدرسه، لزوم توجه بیشتر شهروندان به قانون گرایی و جامعه مدنی و ... از عمده ترین چالش های فرهنگی و اجتماعی سه دهه اخیر کشور تلقی می گردد که در بازنگری برنامه های درسی باید به آنها توجه نمود.

همچنین آنچه که زمینه توجه به تربیت شهروندی در مدارس کشور را بیشتر توجیه می کند جهت گیریهای اساسی نسبت به توسعه دانایی محور درسند چشم انداز بیست ساله و برنامه چهارم توسعه کشور می باشد. علاوه بر آن در برنامه چهارم توسعه سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (88-1384) یکی از اهداف اصلی، بازنگری در برنامه های درسی با تاکید بر تعمیق تربیت دینی و روح اجتماعی و تربیت شهروندان مطلوب معرفی شده است. تحول و اصلاح برنامه های درسی دوره های مختلف تحصیلی با تاکید بر تغییر کارکرد آموزشی به کارکرد فرهنگی - تربیتی به منظور حفظ هویت ملی، ارزش های فرهنگی و تعمیق تربیت دینی، شهروندی ملی با مناسبات جهانی، توسعه مهارت های دانایی، استقلال سازنده، مفید زیستن و با هم زیستن، از جمله اولویت های مهم در برنامه های آموزشی است. این نکته بدیهی است که با ارتقاء سطح کیفی آموزش ها و اتخاذ تدابیر خاص در زمینه شهروند مطلوب می توان بسیاری از متغیرهای مخرب اجتماعی را کنترل کرد که این خود به نوعی حاکی از اهمیت ویژه این پژوهش می باشد.

پیشینه تحقیق

با توجه به مطالعات انجام شده و با استناد به منابع و پایگاه های اطلاعاتی موجود و معتبر، هیچ تحقیق مستقلی در خصوص تعیین مولفه های آموزش شهروندی در مقطع راهنمایی در داخل و یا خارج از کشور صورت نگرفته، با این حال در بعضی پژوهش ها و رساله ها به صورت غیر مستقیم به آموزش شهروندی و مولفه های آن پرداخته شده که به برخی از آنها اشاره می شود:

- پژوهشی که در سال 1382 توسط فتحی و اجارگاه انجام شد، ویژگی های شهروند خوب برای کشور ایران را از طریق مطالعات نظری و میدانی مورد بررسی قرار داد. براساس این پژوهش یک شهروند مطلوب برای جامعه ایران باید در سه حیطه یا قلمرو دارای صلاحیت های معینی باشد که عبارتند از:

- 1-شناخت مدنی : عبارت است از مجموعه ای از آگاهی ها ، اطلاعات و درک و فهم مدنی
- 2-توانایی مدنی : عبارت است از مجموعه ایی از مهارت ها ، قابلیت ها و توانمندیهایی که هر فرد برای زیست در جامعه ایی که در آن زندگی می کند به آنها نیاز دارد.
- 3-نگرش مدنی : عبارت است از مجموعه ایی از طرز تلقی ها ، باورها و دیدگاههایی که برای یک شهروند خوب ضروری است.

- شهرداری تهران(1385)، نظام نامه جامع آموزش و مشارکت های شهروندی شهرداری تهران را تدوین نموده است. هدف از تدوین این نظام نامه ، توسعه گفتمان شهر آموزش دهنده می باشد. که در آن مجموعه بزرگ مدیریت شهری با بهره گیری از حداکثر توان علمی و عملی، در راستای تامین نیازهای مردم و انجام ماموریت های سازمانی خود به ارائه آموزش های هدفمند پردازد.

در سال **82-83** افتخار زاده جهت اخذ مدرک دکتری در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات به ارائه مدلی جهت تربیت شهروند حرفه ایی در نظام آموزش عالی کشور در هزاره سوم ، پرداخته است. در حقیقت یافته اصلی این پژوهش مدلی جهت تربیت شهروند حرفه ایی است که مشتمل بر مولفه های فلسفه ، اهداف ، مبانی نظری ، چارچوب ادراکی ، مراحل اجرا ، نظام ارزشیابی و مهندسی مجدد است به مدد این مدل ، نظام آموزش عالی کشور می توانند به تربیت شهروند حرفه ایی عالم ، آگاه ، متعهد و ماهر برای جامعه دانش ، اقتصاد دانش و مدیریت دانش در پاسخگویی به هزاره سوم پردازد.

- پژوهشی که توسط هیکز و هولدن¹ در سال **1999** انجام گرفت نشان داد که دانش آموزان بین سنین **11** تا **14** سالگی به طور افزایشی نسبت به مسائل و مباحثی همچون تنوع فرهنگی ، آلودگی زیست محیطی و مسائل جمعیتی حساس هستند که عمدتاً ریشه فرا ملی دارند و وجود معلمان آموزش دیده و خبره می تواند این میل به یادگیری را با هدایت صحیح و منطقی به سر منزل مقصود برساند .

- مطالعات کریک² در سال **1998** در کشور انگلستان **3** مسیر را برای شهروند موثر نشان می دهد :

- 1-مسئولیت اجتماعی و اخلاقی : شامل اعتماد به نفس و رفتار مسئولانه نسبت به زیر دستان و همدیگر.

1 -Hicks. D and Holden. C

2 -Crick

2- مشارکت در اجتماع : شامل خدمات به مدرسه ، جامعه محلی و جوامع بزرگتر و یادگرفتن درباره ملاحظات آنها.

3-سواد سیاسی : یادگیری درباره دموکراسی ، مسائل و ارزش های مرتبط با سواد سیاسی و مهارت های مورد نیاز برای عضو فعال بودن در یک جامعه دموکراسی.

- پژوهش دیگری در سال 2004 توسط چمبرلین¹ در دانشگاه اکستر انگلستان صورت گرفت که طی آن از دانش آموزان 11 تا 14 ساله درباره جنبه های آموزش شهروندی سوال شد. این مصاحبه برای ارزیابی علائق ، دانش و اشتیاق آنها درباره 3 فاکتور برنامه درسی شهروندی (مسئولیت اخلاقی و اجتماعی ، سواد سیاسی و مشارکت در اجتماع) صورت گرفت یافته ها نشان دهنده ناآگاهی و علائق کم دانش آموزان به سیاست ملی و فقدان اشتغال در جامعه محلی بود.

پژوهشی نیز در سال 2005 توسط چیودو² و مارتین³ با عنوان درک مفهوم شهروندی در بین دانش آموزان دبیرستانی در آمریکا انجام گرفت . هدف از این پژوهش این بود که بدانند بعد از واقعه 11 سپتامبر و جنگ با عراق ، درک دانش آموزان کلاس هشتم تا یازدهم از مفهوم شهروندی چیست ؟ این پژوهش 2 سوال داشت : 1-از نظر شما مهمترین خصیصه برای شهروند خوب بودن چیست ؟ 2-در حال حاضر چه کاری را انجام می دهید تا یک شهروند خوب محسوب شوید؟ 4مولفه حاصل پاسخ دانش آموزان به سوالات بود : 1-کمک به دیگران 2-اطاعت از قانون 3-مهین پرستی 4-احترام به دیگران

پاسخ دانش آموزان به سوال اول نشان داد که کمک به دیگران بیشترین نمره را کسب کرده و تقریباً بیش از نیمی از دانش آموزان کمک به دیگران را مهمترین صفت یک شهروند خوب می دانند و در رابطه با سوال دوم هم جواب آنها حاکی از این بود که کمک به دیگران بهترین کاری است که آنها می توانند انجام دهند تا یک شهروند خوب به حساب آیند . نتایج یافته ها نشان داد که دانش آموزان به جنبه سیاسی شهروندی توجه نکرده و نگرش آنها نسبت به شهروندی ریشه در خدمات و جنبه های اجتماعی این مفهوم دارد. همانطور که گفته شد با توجه به اهمیت موضوع وهمچنین نبود تحقیقی دراین زمینه ،این

پژوهش به دنبال تعیین چارچوبی از مولفه های آموزش شهروندی برای دوره راهنمایی و پاسخگویی سوالات زیر می باشد.

- 1- آموزش شهروندی برای دانش آموزان دوره راهنمایی متشکل از چه حیطه ها و مولفه هایی است و بارعاملی هر یک از مولفه ها به چه میزان است و چارچوب نظری مولفه های تدوین شده برای توسعه شهروندی در مدارس راهنمایی چیست؟
- 2- محتوای کتب علوم اجتماعی دوره راهنمایی از لحاظ میزان مطابقت با مولفه های استخراج شده از تحلیل عاملی در چه وضعیتی قرار دارد؟
- 3- آیا چارچوب نظری پیشنهادی از اعتبار قابل قبولی برخوردار است؟

روش

شیوه پژوهش: این تحقیق به لحاظ هدف یک تحقیق کاربردی محسوب می شود روش انجام تحقیق در دو سطح قابل تعریف است: **1- تحقیق پیمایشی 2- تحلیل محتوا**
آزمودنی ها: جامعه آماری این پژوهش کلیه دبیران دارای مدرک کارشناسی به بالا در درس علوم انسانی و اجتماعی (زن و مرد) شاغل در مدارس دوره راهنمایی استان مازندران در سال **1385-1386** می باشد. منظور محقق از معلمان درس علوم انسانی و اجتماعی، کلیه معلمان دارای تحصیلات دانشگاهی در رشته های زیر مجموعه علوم انسانی می باشد که تعدادشان با توجه به آمار آموزش و پرورش استان **5724** نفر اعلام گردیده است. حجم نمونه با استناد به جدول مورگان **383** نفر برآورد شده که با احتساب افت **530** نفر را به عنوان نمونه با استفاده از روش نمونه گیری طبقه ای انتخاب نمود.
در بحث تحلیل محتوا با توجه به تعداد زیاد کتاب ها، نمونه گیری انجام شد و کتب فارسی، تاریخ و جغرافیا، علوم اجتماعی، تعلیمات دینی، علوم و حرفه و فن پایه سوم دوره راهنمایی تحصیلی مورد بررسی قرار گرفت.

ابزار: پرسشنامه ای محقق ساخته، مبتنی بر مبانی نظری و متشکل از **144** مولفه می باشد که زمینه های رفتار شهروندی را از ابعاد مذهبی، زیست محیطی، آزادی اندیشه و دموکراسی، نگرش در مورد توسعه پایدار، ملی گرایی، بهداشت و ... مورد توجه قرار می دهد. مقیاس مورد استفاده در پرسش نامه طیف ده گزینه ای بوده که نشانگر میزان همگرایی معلمان با مولفه مورد نظر است. روایی پرسشنامه با استفاده از نظرات متخصصان علوم اجتماعی و جامعه شناس مورد تایید قرار گرفت. جهت بررسی پایایی پرسشنامه مذکور برای گروهی متشکل از **35** نفر

از جامعه موردنظر اجرا و ضریب آلفای کرونباخ معادل **0/93** حاصل گردید. در این تحقیق از روش تحلیل عاملی جهت بررسی عوامل پوشش دهنده پرسشنامه، در بخش رتبه بندی مولفه ها از آزمون فریدمن برای رتبه بندی هر یک از مولفه ها و در بخش تحلیل محتوا از روش کیفی مشاهده متن و توصیف میزان توجه به هر مولفه در متن استفاده شده است.

یافته ها

سوال اول: آموزش شهروندی مقتضی برای دانش آموزان دوره راهنمایی متشکل از چه حیطه ها و مولفه هایی است و بار عاملی هر یک از مولفه ها به چه میزان است و چارچوب نظری مولفه های تدوین شده برای توسعه شهروندی در مدارس دوره راهنمایی چیست؟

پس از اجرای اولیه پرسشنامه رویکرد حذف آن دسته از مولفه هایی که دارای همبستگی کمتر از **0/25** با نمره کل بودند در پیش گرفته شد. اساس حذف این مولفه ها یعنی ملاک **0/25**، با عنایت به نظر متخصصانی از جمله گیلفورد (1987) و کلاین (1997) اعمال شده و از سوی دیگر این اقدام یعنی حذف مولفه های دارای همبستگی ضعیف به عنوان یکی از اقدامات مقدماتی برای انجام تحلیل عاملی در نظر گرفته شده است. پس از حذف مولفه های نامناسب با ملاک همسانی درونی، **79** مولفه جهت تحلیل عاملی باقی ماند.

در این تحقیق برای بررسی اینکه مولفه های مندرج در پرسشنامه از چند عامل تشکیل شده است، به عبارت دیگر جهت تعیین اینکه چند عامل مناسب برای چرخش وجود دارد، محقق از ملاکهای مختلفی از جمله ملاک کیسر و آزمون اسکری کتل استفاده کرده است. در جدول **1-1** ارزشهای ویژه برای عوامل **1** تا **4** که بیشترین ارزش ویژه را داشته اند لیست شده است که مقادیر مهمی هستند. در آزمون اسکری نیز ملاحظه شد که چهار عامل دارای فاصله زیادی با دیگر عوامل هستند.

جدول (1): ارزشهای ویژه برای عوامل **1** تا **4** که بیشترین ارزش ویژه را داشته اند.

عوامل	حیطه ها	سهم واریانس تبیینی	سهم واریانس تراکمی
1	رفتار اجتماعی / سیاسی	17/823	17/823
2	قانون پذیری و قانون گرایی	15/382	33/205
3	رفتار مبتنی بر آموزه های دینی و ملی	10/851	44/056
4	محیط زیست و توسعه پایدار	9/131	53/187

جدول (2): ماتریس چهار عامل استخراج شده و بارهای عاملی هر مولفه بعد از چرخش به

روش مولفه های اصلی

ردیف	کل مولفه ها	عوامل			
		4	3	2	1
1	تقویت روحیه حاکمیت قانون و مقررات اجتماعی	-0/069	0/090 -	*0/625	0/168 -
2	درک اهمیت رفتار و برخورد متناسب و دقیق با مسافری و میهمانان خارجی و داخلی	0/208	0/047 -	0/042	0/622 *
3	تشریح مساعی و همکاری عملی در توسعه و بهبود امور فرهنگی مدرسه و کلاس	-0/215	0/149 -	-0/337	0/432 *
4	تقویت مسولیت پذیری به عنوان یک شهروند ملی	0/280	0/215	0/155	0/499 *
5	دوری از تعصب قومیتی و نژادی در موقعیت های قضاوت در جامعه، محله و منطقه	0/104	0/158	-0/229	-0/35
6	همکاری خودجوش با نهادهای اجتماعی با نگاهی مسولانه	0/170	0/122	-0/326	0/479 *
7	توانایی شنیدن افکار متنوع و قدرت در تلفیق و جمع بندی	0/265	0/256	-0/200	0/259 -
8	انجام سنجیده امر به معروف و نهی از منکر	0/236	0/427 *	0/300	0/129
9	تقویت روحیه از خود گذشتگی و فداکاری در امور	0/162	0/395 -	-0/135	0/689 *
10	رعایت نظم اجتماعی در کلاس درس	-0/321	0/452 -	-0/552	0/325 *
11	احساس خرسندی از دیدن مسافران و توریست های خارجی	-0/303	0/117 -	0/278	0/479 *
12	علاقمندی به برقراری رابطه دوستی با مسافران و توریست های خارجی	0/042	0/210	-0/277	0/688 *
13	علاقمندی به یادگیری زبان خارجی جهت برقراری ارتباط و تعامل با توریست های خارجی	0/183	0/419 -	-0/122	0/689 *
14	روحیه وقت شناسی و دقت در صرف زمان	-0/069	0/090 -	-0/215	0/246
15	رعایت قوانین راهنمایی در خیابان و مراعات حق تقدم	0/215	0/119 -	*0/677	0/413 -
16	قدرت جسارت و توجه به منطق در موقعیت	-0/043	0/186	*0/755	0/443

	-		-	های تضييع حق	
*0/491	0/049 -	-0/048	0/442 -	توجه به مولفه های توسعه پایدار در مدرسه	17
*0/744	0/164	0/229	0/239	توجه به مولفه های توسعه پایدار در شهر و محیط زندگی	18
*0/678	0/266 -	0/174	0/279	توجه به مولفه های توسعه پایدار در جامعه	19
0/017	0/457 -	0/156	0/625 *	وجود حس همون دوستی در رفتار با شهروندان هم وطن	20
0/237	0/534 *	0/104	0/630 -	وجود حس همون دوستی در رفتار با هموطنان غير مسلمان	21
-0/280	0/211 -	0/276	0/755 *	وجود حس همون دوستی در رفتار با غير ایرانی ها	22
-0/333	0/342 -	-0/025	0/640 *	تنظيم رفتار در اجتماع بر اساس اخلاقيات و ارزشهای جامعه	23
-0/153	0/216	*0/416	0/169	حساسيت در حفظ قوانين و مقررات شهری	24
0/266	0/348	*0/423	0/136	تقويت روحیه توصیه و تذکر به همکلاس ها در مورد رعایت حقوق افراد در مدرسه و کلاس	25
-0/074	0/150	*0/486	0/255	ترویج روحیه توصیه و تذکر به همکلاس ها در مورد رعایت حقوق افراد محله	26
-0/186	0/325 *	0/072	0/151	مراعات حلال ها و حرام های دین	27
-0/306	0/148 -	-0/339	0/439 -	مشارکت در تصمیم گیری ها و ارائه ها و پیشنهاد	28
-0/078	0/481 -	-0/353	0/373 *	مشارکت در تصمیم گیری ها و اظهار نظر در امور مدرسه و کلاس	29
0/248	0/225	-0/133	0/687 *	ترویج روحیه کار گروهی و پویایی گروه در کلاس	30
-0/079	0/566 -	0/287	0/547 *	تقویت روحیه کار گروهی و پویایی گروه در محله	31
*0/738	0/197	-0/091	0/200	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز پارک ها	32
*0/418	0/107	0/038	0/310 -	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز مدرسه	33
0/122	0/141	-0/365	0/515 -	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز محله	34
*0/489	0/209	0/473	0/187	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی	35

0/074	0/113	-0/050	0/073	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در حفظ وسائل و اموال اجتماعی	36
*0/537	0/089	0/269	0/247	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در حفظ وسائل و اموال خانواده	37
0/117	0/152	0/264	0/437 *	وجود روحیه انضباط در وسایل واگذار شده	38
-0/611	0/385 *	-0/197	0/032	رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت گفته ها و اجتناب از اشاعه شایعات	39
-0/147	0/118	0/261	0/620 *	رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت شنیده ها و اجتناب از غیبت، تهمت و افترا	40
0/245	0/431 *	-0/148	0/226	رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت دیده ها	41
0/278	0/419 *	0/331	0/168	حفظ سنن ملی و اسلامی در گفتار	42
0/226	0/274 -	0/179	0/511 -	پرهیز از روحیه تملق و تاکید بر صحت و شفافیت در گفتار و رفتار	43
0/256	0/026 -	*0/352	0/078	بیان آزادانه افکار در چهارچوب های قانونی	44
-0/198	0/226	*0/457	0/186	علاقمندی به دنبال کردن مباحث قانونی و اجتماعی و طرح آن در کلاس	45
-0/307	0/169	*0/359	0/103	مساله یابی و روحیه نقد در امور مدرسه و رفتار معلم، مدیر و مدرسه	46
-0/026	0/366 *	-0/570	0/101 -	علاقمندی به ارزشها و تاریخ دفاع مقدس در رفتار عملی	47
-0/437	0/712 *	0/098	0/083 -	علاقمندی به ترویج ارزشها و تاریخ دفاع مقدس	48
-0/485	0/429 *	-0/153	0/380	تقویت هویت ملی و رشد تفکر فراگیر و ملیت خواهی در رفتار عملی	49
0/158	0/239	0/265	0/211 -	کمک عملی در موقعیت های اجتماعی به افراد کم توان یا ناتوان	50
*0/351	0/124	0/258	0/207	درک اهمیت وجود توریست در رشد فرهنگی	51
-0/237	0/331 *	0/188	0/129	صلح دوستی و علاقمندی به امنیت و آرامش در سطح شهر و کشور	52
0/211	0/657 -	0/078	0/435 *	پرهیز از مجادله و درگیری لفظی و فیزیکی در مدرسه	53
-0/260	0/097	*0/484	0/409	رعایت حقوق جنسیتی در وسایل نقلیه	54

	-		-	عمومی	
0/046	0/064 -	-0/762	0/335 -	رعایت حقوق جنسیتی در محله	55
-0/153	0/011 -	0/550	0/442 *	قدرت حل اختلاف در بین همسالان و همکلاسی ها	56
-0/053	0/060 -	-0/643	0/568 -	تلاش در حل اختلافات خانوادگی	57
-0/233	0/022	*0/620	0/287 -	اعتقاد قوی به وجود نظم اجتماعی و فقدان درگیری در محله با دید فراگیر	58
-0/079	0/125 -	-0/606	0/588 *	دقت در دوست یابی مبتنی بر منزلت و شأن اجتماعی	59
-0/124	0/241	0/244	0/708 -	حساسیت نسبت به پیگیری اخبار منطقه و استان	60
*0/513	0/341 -	0/241	0/276	آگاهی از تغییرات کمی میزان جذب توریست	61
0/264	0/218 -	-0/361	0/772 *	تمایل وعلاقمندی به برقراری ارتباط با افراد دارای فرهنگ و تمدن مختلف	62
-0/044	0/636 -	*0/472	0/035 -	رعایت حقوق میهمانان با توجه به فرهنگ و رفتار خاص آنها	63
-0/466	0/201	-0/102	0/522 -	نزاکت و تعامل سازنده در جلو گیری از مجادلات دوستی در مدرسه	64
-0/093	0/166	0/211	0/373 *	نزاکت و تعامل سازنده در جلو گیری از مجادلات دوستی در محله و خانواده	65
0/327	0/517 *	-0/304	0/233 -	اعتقاد به عدالت اجتماعی و تلاش در معرفی و ترویج آن	66
-0/224	0/286	*0/503	0/137 -	تلاش در معرفی و حذف موانع از گسترش عدالت اجتماعی	67
-0/302	0/271	-0/437	0/390	روحیه نقد برنامه های مخل زیست محیطی و پیگیری آن	68
0/005	0/256	*0/694	0/059	حساسیت نسبت به تضییع حقوق ملت های سطح جهان با توجه به سطح شناخت و آگاهی خود	69
*0/565	0/377	0/004	0/269 -	تشکیل و حضور فعالانه در گروه های اجتماعی مرتبط به محیط زیست و هلال احمر	70
0/275	0/097	0/189	0/540 -	تلاش در حذف روحیه رقابت ناسالم و تقویت روحیه پذیرش پیشرفت افراد	71
-0/012	0/542	0/232	0/530	حساسیت در انتخاب مدیریت های کلان و	72

	*		-	خرد شهری	
-0/486	0/026	0/189	0/338 *	حساسیت در انتخاب مدیریت های کلان و خرد کشوری	73
0/156	0/840 *	-0/216	0/199 -	صرفه جویی اقتصادی در هزینه ها، خوداتکایی و استقلال فکری	74
0/210	0/371 -	-0/099	0/468 *	تقویت و ترویج عواطف انسانی، سجایای اخلاقی و اخلاق نیکو و پسندیده	75
-0/007	0/314 *	-0/736	0/194 -	عشق به میهن و وطن پرستی	76
-0/363	0/206	0/237	0/057	اعتقاد به یادگیری مادام العمر و تلاش در بهبود یادگیری برای زیستن	77
-0/241	0/076	-0/451	0/045	یادگیری برای مقابله با سختی ها و زندگی مسالمت آمیز	78
0/259	0/005 -	*0/481	0/105 -	اشاعه فرهنگ انتقاد پذیری و فرهنگ نقد و دموکراسی	79

جدول فوق نتایج تحلیل عواملی بر روی 79 مولفه باقیمانده از کل مولفه هایی مورد بررسی را نشان می دهد. جدول نشان می دهد مجموعاً 4 حیطه قابل نامگذاری است این حیطه ها عمدتاً از لحاظ موضوع مولفه ها، به هم بسیار نزدیک هستند و بنابراین محقق با استناد به این تشابه برای مولفه های مشابه به تناسب محتوا نامگذاری کرده است. براساس اطلاعات حاصله از انجام تحلیل عاملی مجموعاً چهار عامل شامل رفتار اجتماعی و سیاسی، قانون پذیری و قانونگرایی، رفتار مبتنی بر آموزه های ملی و دینی و محیط زیست و توسعه پایدار دارای بیشترین سهم و واریانس را با هر کدام از مولفه هایشان به خود اختصاص داده اند. در این تحقیق معلوم شد که هر یک از چهار حیطه مذکور به ترتیب $17/8$ ، $15/3$ ، $10/8$ و $9/1$ درصد از واریانس کل را به خود اختصاص داده اند. و مجموعاً 53 درصد از واریانس کل تراکمی را دارا هستند (جدول 1). بنابراین می توان چهارچوب مؤلفه هایی زیر را بعنوان مولفه های پیشنهادی آموزش شهروندی برای دانش آموزان دوره راهنمایی معرفی و پیشنهاد کرد.

مولفه هایی که در عامل اول (رفتار اجتماعی و سیاسی) بیشترین بار عاملی را داشته اند:

- تمایل و علاقمندی به برقراری ارتباط با افراد دارای فرهنگ و تمدن مختلف 0/77

- وجود حس همنوع دوستی در رفتار با افراد غیر ایرانی 0/75

- تقویت روحیه کار گروهی و پویایی گروهی در کلاس 0/68

- علاقمندی به برقراری رابطه مناسب با مسافران و توریست های خارجی 0/68

- تقویت روحیه از خود گذشتگی و فداکاری در امور 0/689

- علاقمندی به یادگیری زبان خارجی جهت برقراری ارتباط و تعامل با توریست های خارجی **0/68**
 - تنظیم رفتار در اجتماع براساس اخلاقیات و ارزشهای جامعه **0/64**
 - رعایت امانت داری در نقل قول و صحت شنیده ها و اجتناب از غیبت، تهمت و افترا **0/62**
 - وجود حس ممنوع دوستی در رفتار با شهروندان هم وطن **0/62**
 - درک اهمیت رفتار و برخورد مناسب با مسافرین خارجی **0/622**
 - دقت در دوست یابی مبتنی بر منزلت و شان اجتماعی **0/58**
 - تقویت مسئولیت پذیری به عنوان یک شهروند ملی **0/499**
 - همکاری خود جوش با نهادهای اجتماعی با رفتار مسئولانه **0/479**
 - تقویت و ترویج عواطف انسانی، سجایای اخلاقی و اخلاق نیکو **0/462**
 - قدرت حل اختلاف در بین همسالان **0/44**
 - تشریک مساعی و همکاری عملی در توسعه و بهبود امور فرهنگی مدرسه و کلاس **0/432**
 - پرهیز از مجادله و درگیری لفظی و فیزیکی **0/43**
 - وجود روحیه انضباط در وسایل و اگذار شده **0/43**
 - مشارکت در تصمیم گیری ها و اظهار نظر در امور مدرسه و کلاس **0/373**
 - نزاکت و تعامل سازنده در جلوگیری از مجادلات در خانواده **0/37**
 - حساسیت در انتخاب مدیریت های کلان و خرد کشوری **0/338**
 - رعایت نظم اجتماعی در کلاس **0/32**
- مؤلفه هایی که در عامل دوم (قانون پذیری و قانون گرایی) بیشترین بار عاملی را داشته اند:*
- قدرت جسارت و توجه به منطق در موقعیت تضییع حق **0/755**
 - حساسیت نسبت به تضییع حقوق ملل جهان با توجه به سطح شناخت و آگاهی **0/694**
 - رعایت قوانین و مقررات راهنمایی در خیابان و مراعات حق تقدم **0/677**
 - اعتقاد قوی به وجود نظم اجتماعی **0/620**
 - تقویت روحیه قانون و مقررات اجتماعی **0/625**
 - تلاش در معرفی و حذف موانع گسترش عدالت اجتماعی **0/503**
 - رعایت حقوق جنسیتی **0/484**
 - اشاعه فرهنگ انتقاد پذیری و دموکراسی **0/481**
 - رعایت حقوق میهمانان خارجی با توجه به فرهنگ و رفتار خاص آنها **0/472**
 - علاقمندی دنبال کردن مباحث قانونی، سیاسی و اجتماعی مطرح آن در کلاس **0/457**
 - تقویت روحیه توصیه و تذکر در مورد رعایت حقوق افراد **0/423**
 - حساسیت در حفظ قوانین و مقررات **0/416**
 - مساله یابی و روحیه نقد در امور مدرسه، رفتار معلم و مدیر **0/359**
 - بیان آزادانه افکار در چارچوب قانون **0/352**

مؤلفه هایی که در عامل سوم (رفتار مبتنی بر آموزه های دینی و ملی ایرانی) بیشترین بار عاملی را داشته اند:

- صرفه جویی اقتصادی در هزینه ها، خود اتکایی و استقلال فکری 0/84
- علاقمندی به ترویج ارزشها و تاریخ دفاع مقدس 712/
- حساسیت در انتخاب مدیریت های کلان و خرد شهری 0/542
- وجود حس هممنوع دوستی در رفتار با هموطنان غیر مسلمان 0/534
- اعتقاد به عدالت اجتماعی و تلاش در معرفی و ترویج آن 0/517
- علاقمندی به فراگیری فرهنگ ملی و غیر ملی 0/478
- رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت دیده ها 0/431
- تقویت هویت ملی و رشته تفکر فراگیر و ملیت خواهی در رفتار عملی 0/429
- انجام سنجیده امر به معروف و نهی از منکر 0/427
- حفظ سنن ملی و اسلامی در گفتار 0/419
- رعایت امانت دارای در نقل قول و صحت گفته ها و اجتناب از شایعه ها 0/385
- علاقمندی به ارزشها و تاریخ دفاع مقدس 0/366
- صلح دوستی و علاقمندی بی امنیت و آرامش در سطح شهر و کشور 0/331
- مراعات حلال حرام های دینی 0/325
- عشق به میهن و وطن پرستی 0/314

مؤلفه هایی که در عامل چهارم (محیط زیست و توسعه پایدار) بیشترین بار عاملی را داشته اند:

- توجه به مؤلفه های توسعه پایدار در شهر و محیط زندگی 0/744
- رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز پارک ها 0/738
- توجه به مؤلفه های توسعه پایدار در جامعه 0/678
- تشکیل و حضور فعالانه در گروههای اجتماعی مرتبط با محیط زیست و هلال احمر 0/565
- رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در حفظ وسایل و اموال خانواده 0/537
- آگاهی از تغییرات کمی میان جذب توریست 0/513
- توجه به مؤلفه های توسعه پایدار در مدرسه 0/491
- رعایت اصول و رفتار زیست محیطی 0/489
- رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در حفظ اموال عمومی و ملی 0/489
- رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز در مدرسه 0/418
- درک اهمیت وجود توریست در رشد فرهنگی 0/351

2- محتوای کتب علوم اجتماعی دوره راهنمایی از لحاظ میزان مطابقت با مولفه های استخراج

شده از تحلیل عاملی در چه وضعیتی قرار دارد؟

در پاسخ به این سوال باید گفت تحلیل محتوای کیفی گرچه دارای محدودیتهای روش شناسی است لکن با قدری احتیاط می توان آنها را به کار بست. در جداول مورد نظر محقق ابتدا هر یک از دروس مورد نظر را به تفکیک و آنگاه مجموع میزان توجه به مولفه های استخراجی در کتب درسی دوره راهنمایی را مورد توصیف و بررسی قرار داده است. در هر یک از منابع درسی سعی شده است رتبه و میزان توجه به هر مولفه و حیطه با استفاده از روش غیر پارامتری فریدمن رتبه بندی و این کار یکبار در سطح کتاب درسی به صورت مجزا و یکبار به صورت کلی انجام شده است.

جدول شماره (3) : فراوانی میزان توجه به هر یک از مولفه ها در کلیه دروس مورد مطالعه

سال سوم راهنمایی

دروس							حیطه ها و مولفه ها
جمع	تعلیمات اجتماعی	آموزش حرفه و فن	علوم تجربی	تعلیمات دینی	ادبیات فارسی	تاریخ و جغرافیا	(رفتار اجتماعی و سیاسی)
79	40	0	0	27	12	0	تقویت و ترویج عواطف انسانی، سجایای اخلاقی و اخلاق نیکو و پسندیده
12	9	0	0	3	0	0	حساسیت در انتخاب مدیریت های کلان و خرد کشوری
16	14	0	0	0	2	0	نواکت و تعامل سازنده در جلو گیری از مجادلات دوستی در محله و خانواده
0	0	0	0	0	0	0	تمایل و علاقمندی به برقراری ارتباط با افراد دارای فرهنگ و تمدن مختلف
0	0	0	0	0	0	0	دقت در دوست یابی مبتنی بر منزلت و شأن اجتماعی
2	1	0	0	0	1	0	قدرت حل اختلاف در بین همسالان و همکلاسی ها
7	5	0	0	0	2	0	پرهیز از مجادله و درگیری لفظی و فیزیکی در مدرسه
16	5	0	0	7	4	0	رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت شنیده ها و اجتناب از غیبت، تهمت و افترا
2	1	0	0	0	1	0	وجود روحیه انضباط در وسایل و اگذار شده
2	1	0	0	0	1	0	مشارکت در تصمیم گیری ها و اظهار نظر در امور مدرسه و کلاس
3	2	0	0	0	1	0	ترویج روحیه کار گروهی و پویایی گروه در کلاس
10	4	0	0	5	1	0	تقویت روحیه کار گروهی و پویایی گروه در محله
13	8	0	0	0	5	0	تنظیم رفتار در اجتماع بر اساس اخلاقیات و ارزشهای جامعه
2	1	0	0	0	1	0	وجود حس همونوع دوستی در رفتار با غیر ایرانی ها
4	4	0	0	0	0	0	وجود حس همونوع دوستی در رفتار با شهروندان هم وطن
0	0	0	0	0	0	0	علاقتمندی به یادگیری زبان خارجی جهت برقراری ارتباط و تعامل با توریست های خارجی
2	0	0	0	2	0	0	علاقتمندی به برقراری رابطه دوستی با مسافران و توریست های خارجی
5	0	0	0	5	0	0	احساس خرسندی از دیدن مسافران و توریست های خارجی

4	2	0	0	1	1	0	رعایت نظم اجتماعی در کلاس درس
14	10	0	0	0	4	0	تقویت روحیه از خود گذشتگی و فداکاری در امور
7	7	0	0	0	0	0	همکاری خودجوش با نهادهای اجتماعی با نگاهی مسولانه
8	8	0	0	0	0	0	تقویت مسولیت پذیری به عنوان یک شهروند ملی
0	0	0	0	0	0	0	شریک مساعی و همکاری عملی در توسعه و بهبود امور فرهنگی مدرسه و کلاس
0	0	0	0	0	0	0	درک اهمیت رفتار و برخورد متناسب و دقیق با مسافران و میهمانان خارجی و داخلی
							(قانون پذیری و قانونگرایی)
9	6	0	0	0	2	1	اشاعه فرهنگ انتقاد پذیری و فرهنگ نقد و دموکراسی
14	8	0	0	2	2	2	رعایت قوانین راهنمایی در خیابان و مراعات حق تقدم
23	11	10	0	9	1	1	قدرت جسارت و توجه به منطقی در موقعیت های تضییع حق
21	16	0	0	3	1	1	حساسیت در حفظ قوانین و مقررات شهری
4	3	0	0	0	1	0	تقویت روحیه توصیه و تذکر به همکلاس ها در مورد رعایت حقوق افراد در مدرسه و کلاس
7	3	0	0	0	1	3	ترویج روحیه توصیه و تذکر به همکلاس ها در مورد رعایت حقوق افراد محله
16	9	0	0	3	1	3	بیان آزادانه افکار در چهارچوب های قانونی
12	9	0	0	2	1	0	علاقتمندی به دنبال کردن مباحث قانونی و اجتماعی و طرح آن در کلاس
3	1	0	0	0	0	2	مساله یابی و روحیه نقد در امور مدرسه و رفتار معلم، مدیر و مدرسه
6	1	0	0	0	4	1	رعایت حقوق جنسیتی در وسایل نقلیه عمومی
8	6	0	0	0	2	0	اعتقاد قوی به وجود نظم اجتماعی و فقدان درگیری در محله با دید فراگیر
5	1	0	0	1	1	2	رعایت حقوق میهمانان با توجه به فرهنگ و رفتار خاص آنها
24	9	0	0	7	0	8	تلاش در معرفی و حذف موانع از گسترش عدالت اجتماعی
15	6	0	0	0	1	8	حساسیت نسبت به تضییع حقوق ملت های سطح جهان با توجه به سطح شناخت و آگاهی خود
25	16	0	0	4	3	2	تقویت روحیه حاکمیت قانون و مقررات اجتماعی
							(رفتار مبتنی بر آموزه های دینی و ملی ایرانی)
23	6	0	0	15	2	0	انجام سنجیده امر به معروف و نهی از منکر
74	7	0	0	27	1	39	عشق به میهن و وطن پرستی
53	5	0	0	38	10	0	مراعات حلال ها و حرام های دین
5	0	0	0	2	3	0	رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت گفته ها و اجتناب از اشاعه شایعات
7	0	0	0	4	1	2	رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت دیده ها
10	0	0	0	8	1	1	حفظ سنن ملی و اسلامی در گفتار
3	0	0	0	1	2	0	علاقتمندی به ارزشها و تاریخ دفاع مقدس در رفتار عملی
2	0	0	0	0	2	0	علاقتمندی به ترویج ارزشها و تاریخ دفاع مقدس
19	3	0	0	2	1	13	تقویت هویت ملی و رشد تفکر فراگیر و ملیت خواهی در رفتار عملی
6	1	0	0	1	0	4	صلح دوستی و علاقتمندی به امنیت و آرامش در سطح شهر و کشور
14	8	0	0	3	0	3	اعتقاد به عدالت اجتماعی و تلاش در معرفی و ترویج آن
8	1	0	0	0	1	6	حساسیت در انتخاب مدیریت های کلان و خرد شهری
2	0	0	0	0	0	2	صرفه جویی اقتصادی در هزینه ها، خودانکایی و استقلال فکری
2	0	0	0	0	1	1	وجود حسن همجواری دوستی در رفتار با هموطنان غیر مسلمان
							(محیط زیست و توسعه پایدار)
4	0	2	1	0	0	2	توجه به مولفه های توسعه پایدار در مدرسه
12	0	4	3	0	1	4	توجه به مولفه های توسعه پایدار در شهر و محیط زندگی

13	0	3	6	0	0	4	توجه به مولفه های توسعه پایدار در جامعه
14	0	1	7	1	2	3	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز پارک ها
3	0	3	0	0	0	0	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز مدرسه
9	0	0	3	0	2	4	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز در محله
2	0	1	0	0	1	0	درک اهمیت وجود توریست در رشد فرهنگی
2	0	0	1	0	1	0	آگاهی از تغییرات کمی میزان جذب توریست
2	0	1	0	0	1	0	تشکیل و حضور فعالانه در گروه های اجتماعی مرتبط به محیط زیست و هلال احمر
1	0	0	0	0	0	1	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در حفظ وسائل و اموال خانواده

در جدول شماره 4- ترتیب میزان پرداخته شده هر یک از مولفه ها در کتب درسی ملاحظه می شود. هر یک از مولفه های فوق از حیث میزان توجه و رتبه توجه به آنها در کتابهای مورد مطالعه به ترتیب از بیشترین توجه تا کمترین توجه در جدول زیر نمایان شده است.

جدول شماره (4): ترتیب میزان پرداخته شده هر یک از مولفه ها در کتب درسی

میزان توجه	(فانون پذیری و قانونگرایی)	میزان توجه	(رفتار اجتماعی و سیاسی)
25	تقویت روحیه حاکمیت قانون و مقررات اجتماعی	79	تقویت و ترویج عواطف انسانی، سجایای اخلاقی و اخلاق نیکو و پسندیده
24	تلاش در معرفی و حذف موانع از گسترش عدالت اجتماعی	16	نژاکت و تعامل سازنده در جلوگیری از مجادلات دوستی در محله و خانواده
23	قدرت جسارت و توجه به منطق در موقعیت های تضییع حق	16	رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت شنیده ها و اجتناب از غیبت، تهمت و افترا
21	حساسیت در حفظ قوانین و مقررات شهری	14	تقویت روحیه از خود گذشتگی و فداکاری در امور
16	بیان آزادانه افکار در چهارچوب های قانونی	13	تنظیم رفتار در اجتماع بر اساس اخلاقیات و ارزشهای جامعه
15	حساسیت نسبت به تضییع حقوق ملت های سطح جهان با توجه به سطح شناخت و آگاهی خود	12	حساسیت در انتخاب مدیریت های کلان و خرد کشوری
14	رعایت قوانین راهنمایی در خیابان و مراعات حق تقدم	10	تقویت روحیه کار گروهی و پویایی گروه در محله
12	علاقتمندی به دنبال کردن مباحث قانونی و اجتماعی و طرح آن در کلاس	8	تقویت مسولیت پذیری به عنوان یک شهروند ملی
9	اشاعه فرهنگ انتقاد پذیری و فرهنگ نقد و دموکراسی	7	پرهیز از مجادله و درگیری لفظی و فیزیکی در مدرسه
8	اعتقاد قوی به وجود نظم اجتماعی و فقدان درگیری در محله با دید فراگیر	7	همکاری خوددوش با نهادهای اجتماعی با نگاهی مسولانه
7	ترویج روحیه توصیه و تذکر به همکلاس ها در مورد رعایت حقوق افراد محله	5	احساس خرسندی از دیدن مسافران و توریست های خارجی
6	رعایت حقوق جنسیتی در وسایل نقلیه عمومی	4	وجود حس هممنوع دوستی در رفتار با شهروندان هم وطن
5	رعایت حقوق میهمانان با توجه به فرهنگ و رفتار خاص آنها	4	رعایت نظم اجتماعی در کلاس درس
4	تقویت روحیه توصیه و تذکر به همکلاس ها در مورد رعایت حقوق افراد در مدرسه و کلاس	3	ترویج روحیه کار گروهی و پویایی گروه در کلاس
3	مساله یابی و روحیه نقد در امور مدرسه و رفتار معلم، مدیر و مدرسه	2	قدرت حل اختلاف در بین همسالان و همکلاسی ها
		2	وجود روحیه انضباط در وسایل و اگذار شده
		2	مشارکت در تصمیم گیری ها و اظهار نظر در امور مدرسه و کلاس
		2	وجود حس هممنوع دوستی در رفتار با غیر ایرانی ها
		2	علاقتمندی به برقراری رابطه دوستی با مسافران و توریست های خارجی
		0	تمایل و علاقتمندی به برقراری ارتباط با افراد دارای فرهنگ و تمدن مختلف
		0	دقت در دوست یابی مبتنی بر منزلت و شان اجتماعی
		0	علاقتمندی به یادگیری زبان خارجی جهت برقراری ارتباط و تعامل با توریست های خارجی
		0	تشریک مساعی و همکاری عملی در توسعه و بهبود امور فرهنگی مدرسه و کلاس
		0	درک اهمیت رفتار و برخورد متناسب و دقیق با مسافران و میهمانان خارجی و داخلی
		0	رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت دیده ها

6	صلح دوستی و علاقمندی به امنیت و آرامش در سطح شهر و کشور	میزان توجه	(محیط زیست و توسعه پایدار)
5	مراعات حلال ها و حرام های دین	14	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز پارک ها
5	رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت گفته ها و اجتناب از اشاعه شایعات	13	توجه به مولفه های توسعه پایدار در جامعه
3	علاقتمندی به ارزشها و تاریخ دفاع مقدس در رفتار عملی	12	توجه به مولفه های توسعه پایدار در شهر و محیط زندگی
2	علاقتمندی به ترویج ارزشها و تاریخ دفاع مقدس	9	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز در محله
2	صرفه جویی اقتصادی در هزینه ها، خوداتکایی و استقلال فکری	4	توجه به مولفه های توسعه پایدار در مدرسه
2	وجود حسن همنون دوستی در رفتار با هموطنان غیر مسلمان	3	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز در مدرسه
		2	درک اهمیت وجود توریست در رشد فرهنگی
		2	آگاهی از تغییرات کمی میزان جذب توریست
		2	تشکیل و حضور فعالانه در گروه های اجتماعی مرتبط به محیط زیست و هلال احمر
		1	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در حفظ وسائل و اموال خانواده

4- آیا چارچوب نظری پیشنهادی از اعتبار قابل قبولی برخوردار است؟

جدول (5): میزان اهمیت و برآورد اعتبار مولفه ها پس از ارزیابی نهایی

آلفای کروناخ اگر مولفه حذف شود	میانگین	ضریب همبستگی	واریانس مقیاس اگر مولفه حذف شود	مولفه ها
0.911	4/2	0.457	2917/374	تقویت و ترویج عواطف انسانی، سجایای اخلاقی و اخلاق نیکو و پسندیده
0.921	4/9	0.712	2916/584	عشق به میهن و وطن پرستی
0.925	4/2	0.728	2911/818	تقویت روحیه حاکمیت قانون و مقررات اجتماعی
0.920	4/3	0.750	2904/994	تلاش در معرفی و حذف موانع از گسترش عدالت اجتماعی
0.927	4/8	0.759	2904/768	قدرت جسارت و توجه به منطق در موقعیت های تضییع حق
0.917	4/5	0.460	2907/906	انجام سنجیده امر به معروف و نهی از منکر
0.916	4/7	0.622	2911/544	حساسیت در حفظ قوانین و مقررات شهری
0.913	4/9	0.707	2916/877	تقویت هویت ملی و رشد تفکر فراگیر و ملیت خواهی در رفتار عملی
0.921	5	0.649	2922/153	نزاکت و تعامل سازنده در جلوگیری از مجادلات دوستی در محله و خانواده
0.921	4/9	0.694	2921/364	رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت شنیده ها و اجتناب از غیبت، تهمت و افترا
0.923	4/2	0.595	2935/366	بیان آزادانه افکار در چهارچوب های قانونی
0.919	5	0.665	2927/687	حساسیت نسبت به تضییع حقوق ملت های سطح جهان با توجه به سطح شناخت و آگاهی خود
0.916	5	0.626	2930/758	تقویت روحیه از خود گذشتگی و فداکاری در امور
0.914	5	0.654	2919/377	رعایت قوانین راهنمایی در خیابان و مراعات حق تقدم
0.921	5	0.376	2935/235	اعتقاد به عدالت اجتماعی و تلاش در معرفی و ترویج آن
0.920	4/9	0.644	2930/519	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز پارک ها
0.921	4/2	0.569	2935/604	تنظیم رفتار در اجتماع بر اساس اخلاقیات و ارزشهای جامعه
0.919	4/3	0.503	2907/834	توجه به مولفه های توسعه پایدار در جامعه
0.913	4/9	0.718	2916/532	حساسیت در انتخاب مدیریت های کلان و خرد کشوری
0.914	4/8	0.735	2908/176	علاقتمندی به دنبال کردن مباحث قانونی و اجتماعی و طرح آن در کلاس

0/917	4/5	0/641	2912/656	توجه به مولفه های توسعه پایدار در شهر و محیط زندگی
0/918	4/3	0/470	2914/506	تقویت روحیه کار گروهی و پویایی گروه در محله
0/921	4/6	0/762	2898/616	حفظ سنن ملی و اسلامی در گفتار
0/916	4/1	0/723	2901/877	اشاعه فرهنگ انتقاد پذیری و فرهنگ نقد و دموکراسی
0/924	4/2	0/382	2944/217	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز در محله
0/924	4/2	0/669	2914/880	تقویت مسولیت پذیری به عنوان یک شهروند ملی
0/914	4/2	0/719	2909/404	اعتقاد قوی به وجود نظم اجتماعی و فقدان درگیری در محله با دید فراگیر
0/914	4/2	0/712	2911/279	حساسیت در انتخاب مدیریت های کلان و خرد شهری
0/919	4/3	0/537	2925/494	پرهیز از مجادله و درگیری لفظی و فیزیکی در مدرسه
0/911	4	0/762	2907/096	همکاری خودجوش با نهادهای اجتماعی با نگاهی مسولانه
0/915	4/2	0/791	2901/934	ترویج روحیه توصیه و تذکر به همکلاس ها در مورد رعایت حقوق افراد محله
0/921	4/9	0/734	2908/375	رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت دیده ها
0/925	4/8	0/795	2904/441	رعایت حقوق جنسیتی در وسایل نقلیه عمومی
0/933	4/7	0/740	2908/128	صلح دوستی و علاقمندی به امنیت و آرامش در سطح شهر و کشور
0/927	4/5	0/44	2969/510	احساس خرسندی از دیدن مسافران و توریست های خارجی
0/917	4/6	0/661	2913/987	رعایت حقوق میهمانان با توجه به فرهنگ و رفتار خاص آنها
0/921	4/5	0/728	2920/893	مراعات حلال ها و حرام های دین
0/912	4/2	0/666	2925/376	رعایت امانتداری در نقل قول و دقت در صحت گفته ها و اجتناب از اشاعه شایعات
0/921	4/3	0/608	2929/094	وجود حس هممنوع دوستی در رفتار با شهروندان هم وطن
0/924	4/3	0/606	2935/611	رعایت نظم اجتماعی در کلاس درس
0/913	4/1	0/703	2920/395	تقویت روحیه توصیه و تذکر به همکلاس ها در مورد رعایت حقوق افراد در مدرسه و کلاس
0/914	4/2	0/574	2929/159	توجه به مولفه های توسعه پایدار در مدرسه
0/914	4/2	0/617	2919/524	ترویج روحیه کار گروهی و پویایی گروه در کلاس
0/921	4/8	0/762	2907/096	مساله یابی و روحیه نقد در امور مدرسه و رفتار معلم، مدیر و مدرسه
0/914	4/7	0/762	2907/096	علاقتمندی به ارزشها و تاریخ دفاع مقدس در رفتار عملی
0/914	4/7	0/791	2901/934	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در زمینه فضای سبز مدرسه
0/921	4/4	0/734	2908/375	قدرت حل اختلاف در بین همسالان و همکلاسی ها
0/920	4/3	0/795	2904/441	وجود روحیه انضباط در وسایل و اگذار شده
0/921	4/2	0/740	2908/128	مشارکت در تصمیم گیری ها و اظهار نظر در امور مدرسه و کلاس
0/919	4/3	0/140	2969/510	وجود حس هممنوع دوستی در رفتار با غیر ایرانی ها
0/913	4/1	0/661	2913/987	علاقتمندی به برقراری رابطه دوستی با مسافران و توریست های خارجی
0/914	4/2	0/728	2920/893	علاقتمندی به ترویج ارزشها و تاریخ دفاع مقدس
0/912	4/5	0/666	2925/376	صرفه جویی اقتصادی در هزینه ها، خودتکایی و استقلال فکری
0/912	4/36	0/608	2929/094	وجود حس هممنوع دوستی در رفتار با هموطنان غیر مسلمان
0/914	4/5	0/712	2916/584	درک اهمیت وجود توریست در رشد فرهنگی
0/917	2/4	0/728	2911/818	آگاهی از تغییرات کمی میزان جذب توریست
0/913	4/3	0/750	2904/994	تشکیل و حضور فعالانه در گروه های اجتماعی مرتبط به محیط زیست و هلال احمر
0/912	4/3	0/759	2904/768	رعایت اصول و رفتار زیست محیطی در حفظ وسائل و اموال خانواده
0/914	4/5	0/460	2907/906	تمایل و علاقمندی به برقراری ارتباط با افراد دارای فرهنگ و تمدن مختلف
0/920	4/2	0/622	2911/544	دقت در دوست یابی مبتنی بر منزلت و شأن اجتماعی
0/921	5	0/707	2916/877	علاقتمندی به یادگیری زبان خارجی جهت برقراری ارتباط و تعامل با توریست های خارجی
0/919	4/8	0/649	2922/153	تشریک مساعی و همکاری عملی در توسعه و بهبود امور فرهنگی مدرسه و کلاس
0/913	4/5	0/694	2921/364	درک اهمیت رفتار و برخورد متناسب و دقیق با مسافران و میهمانان خارجی و داخلی

گرچه مولفه های نهایی دارای بالاترین سهم واریانس هستند لکن جهت اطمینان از میزان صحت و واقعیت اهمیت آنها، در معرض ارزیابی مجدد قرار گرفتند. پس از ارزیابی مجدد که توسط گروهی متشکل از 20 نفر از صاحب نظران صورت گرفت، معلوم شد که با لحاظ کردن ملاک ارزیابی براساس طیف لیکرت، میانگین 4/2 از 5 و مقدار پایایی 91٪ برای این مؤلفه ها استخراج شده است.

بحث و نتیجه گیری

توجه به موضوع شهروندی و مولفه های آن بطور علمی از قدمت زیادی برخوردار نیست ولی این مقوله بطور تفکیکی و براساس هر یک از حیطه های پوشش دهنده آن در بسیاری از آثار تاریخی و حتی باستانی مورد توجه قرار گرفته است. تجمع مباحث مربوط به شهروندی بسته به بافت سیاسی و فرهنگی در نظام های آموزشی دنیا معانی متفاوتی دارد. گرچه در سطح کلان غایت این مفهوم مشترک است ولی این اشتراک در لفظ بوده و مصادیق و مفاهیم آن بسیار متفاوت می باشد. بافت اجتماعی کشورهای خاورمیانه و وجود قوانین و مقررات با مضامین مذهبی و تعریف مذهب رسمی در این کشورها و به طور خاص در جامعه دینی ایران، لزوم بازتعریفی از مفهوم شهروندی که در بردارنده همه ابعاد مورد نظر باشد را قوت می بخشد. با توجه به این مبنا، با نگاهی به ابعاد تاریخی، ملی مذهبی، زیست محیطی و مطالعات کلی که در تحقیقات داخلی موجود انجام شد، مشاهده گردید که مولفه های مفهوم شهروندی دارای دامنه ای بسیار وسیع در ایران است، که این مولفه ها نه تحت عنوان این نام بلکه با عناوین مختلف مورد توجه قرار گرفته اند. به همین دلیل محقق تلاش زیادی را مصروف ارائه مفهومی فراگیر و مقتضی از شهروندی نمود. بطوریکه این تعریف ضمن پوشش کلیه حیطه ها و مولفه ها بتواند دلایل قابل دفاعی برای وجود آنها در مفهوم شهروندی مورد نظر ارائه کند. با عنایت به این موضوع، هر گونه تعریف بومی از مفهوم شهروندی در بردارنده ی حیطه های اجتماعی و سیاسی، قانون پذیری، شهروندی ملی و مذهبی و زیست محیطی است. تحقیقی که در سال 2000 توسط دیوید کر¹ در بافت اجتماعی 16 کشور بصورت مقایسه ایی انجام گرفت، حیطه های قانون پذیری و قانون گرایی و همچنین حیطه اجتماعی و سیاسی را مورد توجه قرار داده است. حیطه آموزش زیست محیطی و مولفه های توسعه پایدار علیرغم اینکه

در سطح مطالعات بین‌المللی از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند ولی در این تحقیقات کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. مبحث و حیطه شهروندی ملی نیز با توجه به موضوع جهانی شدن و حذف مرزهای جغرافیایی کم‌رنگ شده است. بنابراین حیطه‌های قانونی و اجتماعی، سیاسی تحقیق مذکور، وجود این حیطه‌ها را در پژوهش حاضر تأیید می‌کند.

در تحقیقات انجام شده در حوزه شهروندی و آموزش شهروندی در کشورهای مختلف (مطالعات کریک^۱ 1998، چیدو^۲ 2005) ابعاد اجتماعی و سیاسی بیشترین توجه را به خود جلب کرده است. البته مولفه‌های ابعاد مذکور برحسب کشورهای مختلف و ساخت و قدرت سیاسی آنها متنوع است. در پژوهش حاضر نیز حیطه اجتماعی و سیاسی بیشترین مولفه‌ها را به خود اختصاص داده است. باید توجه داشت که حیطه رفتار سیاسی و اجتماعی نیز همانند مفهوم شهروندی به معنای کل‌گرفته در لفظ با تلقی از این مفهوم در کشورهای مختلف اشتراک دارد ولی در محتوا و منظور با هم تفاوت دارند. از نظر ایشلوف^۳ (1988) موضوع آداب و رسوم و سنن، عامل تفکیک‌کننده تلقی از رفتار اجتماعی و سیاسی است. بسیاری از مولفه‌هایی که در این حیطه مطرح شده است خاص رفتار سنتی جامعه ایران است. حیطه قانون‌گرایی و قانون‌پذیری نیز که به عنوان دومین حیطه از ابعاد آموزش شهروندی در پژوهش حاضر مورد تأیید قرار گرفت دارای اهمیت ویژه‌ای در ادبیات شهروندی است و توجه به مولفه‌های آن از اولویت خاصی برخوردار است. این حیطه نیز همانند حیطه‌های دیگر گرچه در ظاهر امر تلقی یکسانی را در کشورهای مختلف دارد ولی در سطح خرد یعنی در سطح مولفه‌های تشکیل‌دهنده، تفاوت‌ها کاملاً مشهود است. موضوعاتی نیز قوانین خاص همجنس‌گرایان، قوانین خاص مصرف مواد الکلی و حتی رانندگی، آزادی بیان و بندهای قانونی مربوط به آن از جمله مواردی است که موضوع حاکمیت قانون و قانونمندی و تلقی از آن را در کشورهای مختلف، متفاوت می‌سازد. این موارد در کشور ما از لحاظ قانونی دارای منع است گرچه شاید قانون مدونی در مورد منع قانونی این موارد وجود نداشته باشد ولی اهرم شرع و حاکمیت شرع به عنوان عاملی برای کنترل این رفتارها، خود به نوعی نقش قانون را ایفا می‌کند.

حیطه سوم، حیطه رفتار ملی و مذهبی بوده که با توجه به اهداف عالی آموزش و پرورش مبنی بر تربیت شهروند اسلامی و دینی تعیین شده است. حیطه زیست محیطی و توسعه پایدار

نیز به عنوان عامل چهارم در آموزش شهروندی در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته است. تحقیقی که در سال 1999 توسط هیکزو هولدن انجام گرفته این مورد را تأیید می کند. در سؤال بعدی تحقیق، محقق میزان اهمیت هر یک از مولفه ها را قبل از انجام تحلیل عاملی از نظر جامعه هدف (معلمان دوره راهنمایی) مورد بررسی قرار داد که اگر بخواهیم نتایج را با نتایج حاصل از تحلیل عاملی مقایسه کنیم، مشاهده می کنیم که آن دسته از مولفه هایی که از نظر جامعه هدف برای در نظر گرفتن به عنوان مولفه های شهروندی از اهمیت کمی برخوردار بودند عمدتاً در تحلیل محتوا نیز دارای حداقل یا عدم بار عاملی با حیطه های بدست آمده هستند.

ارزیابی از میزان اهمیت مولفه های استخراجی با تلقی بومی از شهروندی نشان میدهد که این نتایج با نتایج حاصل از میزان توجه به هر یک از این مولفه ها در متون درسی همخوانی ندارد. به عبارت دیگر تجارب معلمان حاکی از این است که بین مولفه های تشکیل دهنده شهروندی با محتوای کتب درسی مطابقت و هماهنگی وجود ندارد.

نگاهی به اهداف تدوین شده دوره راهنمایی تحصیلی نشان می دهد که این اهداف گرچه اهداف آرمانی و مناسبی هستند اما به مولفه های توسعه پایدار و روابط اجتماعی به حد کافی نپرداخته اند. دوره های آموزش عمومی عمدتاً با هدف آشنا ساختن دانش آموزان و معلمان بانحوه عمل در امور روزمره زندگی تشکیل شده اند، بنابراین توجه به موضوع آموزش شهروندی و شهروند خوب باید در این دوره ها توجه خاصی را چه از بعد برنامه درسی و چه از بعد نوع آموزش و رفتار عملی به خود اختصاص دهد. اما در میزان مطابقت محتوا با مولفه های استخراجی می بینیم که در متون درسی این دوره توجه چندانی در این واقعیت مهم نشده است.

در جمع بندی کلی از این پژوهش می توان به موارد زیر اشاره کرد:

1- تعاریف ارائه شده از شهروندی هر کدام از زوایای خاصی به موضوع نگریسته اند، بسته به بافت اجتماعی و رویکرد سیاسی مولفان، تعاریف از تنوع زیادی برخوردار است. تعاریف غیر بومی ارائه شده از سازه شهروندی، این مفهوم را خلاصه در دموکراسی و آزادی سیاسی و مدنی می داند بی آنکه اشاره ای به رویکرد جامعه دینی و دموکراسی دینی داشته باشد. شهروندی با رویکرد بومی ایرانی دربردارنده ی حیطه هایی است که این حیطه ها ماهیت وجودی با ثباتی

در تفکر شهروند ایرانی دارد. حیطه ها شامل رفتار اجتماعی و سیاسی، قانون پذیری و قانون گرایی، رفتار مبتنی بر آموزه های ملی و دینی و همچنین زیست محیطی و توسعه پایدار اس .

2- اعتبار عوامل و حیطه های فوق الزاماً به معنای توجه جدی و هماهنگ به آنها در برنامه های دوره راهنمایی نیست و عمدتاً رابطه منطقی بین محتوای برنامه درسی این دوره از دروس علوم انسانی و اجتماعی با مولفه های استخراجی وجود ندارد.

3- علیرغم تاکید بر نقش مولفه های توسعه پایدار و زیست محیطی، در برنامه های درسی دوره راهنمایی توجهی حداقل به آنها شده است.

4- علیرغم اینکه مولفه های استخراجی و چارچوب نظری متشکل از آنها در کتب درسی بطور مناسب و متناسب بکار گرفته نشده ولی نتایج اعتبار سنجی مولفه ها نشان از اهمیت و اعتبار بالای آنها دارد.

پیشنهادها

- 1-** نتایج نشان داد که هر گونه آموزش شهروندی می بایست چهار حیطه، شامل رفتار اجتماعی و سیاسی، قانون پذیری و قانون گرایی، رفتار مبتنی بر آموزه های دینی و ملی و مولفه های توسعه پایدار و زیست محیطی را در بر گیرد. پیشنهاد می شود به عنوان یک اقدام تدریجی و غیر تکانشی، برنامه های درسی و اهداف دوره بر اساس حیطه های فوق مورد بازنگری قرار گیرد و با استفاده از روشهای کمی و کیفی تخصیص محتوا، آن دسته از مولفه هایی که در این حیطه ها کمتر مورد توجه قرار گرفته است، در کتب درسی ملحوظ شود.
- 2-** شواهد نشان می دهد در نهادهای اجتماعی (شهرداری ها) و سازمان های غیر دولتی نیز بسترهای مناسبی برای این نوع آموزش ها فراهم است. پیشنهاد می شود سازمانهایی نظیر سازمان امور شهرداری ها با همکاری وزارت آموزش و پرورش، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با برنامه ریزی دقیق زمینه را برای ترویج عملی و غیر برنامه ای این نوع آموزش ها در سطح شهرها فراهم سازند.
- 3-** پیشنهاد می شود شورایی متشکل از متخصصان تعلیم و تربیت (برنامه ریزی درسی)، جامعه شناسان، روانشناسان و معلمان با تجربه و بدون دیدگاه سیاسی و عقیدتی خاص تشکیل شود و برنامه درسی را مطابق معیارهای بین المللی مورد بازنگری قرار دهند.

4- تدوین بسته های نرم افزاری و نرم افزارهای آموزشی و ارائه آن به دانش آموزان به صورت توأم با تدریس با محتوای مسائل مربوط به شرایط زندگی و دغدغه های زیست محیطی و اجتماعی بعنوان دیگر پیشنهادی است که ارزش انجام دارد.

5- پیشنهاد می شود چار چوب نظری از مولفه های شهروندی استخراج شده از این تحقیق برای برنامه ریزان دروس علوم انسانی و اجتماعی سایر دوره های تحصیلی حتی دوره های دانشگاهی ارائه شود، آنگاه از طریق تحقیق و تعمیق در آنها به مولفه های دقیقتر و به روزتری نایل شویم.

منابع

- در جریان پیشرفت. (ترجمه احمد بیرشک) تهران: نشر خوارزمی .
- محمدی، مجید. (1376). جامعه مدنی ایرانی افتخار زاده، فرهاد. (1383). ارائه مدل جهت تربیت شهروند حرفه ایی در نظام آموزش عالی کشور در هزاره سوم. رساله دکتری چاپ نشده، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- شریعتمداری، علی. (1374). جامعه و تعلیم و تربیت. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- عسگریان، مصطفی. (1379). سازمان و مدیریت آموزش و پرورش. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- فتحی واجارگاه، کوروش. (1382). برنامه های درسی تربیت شهروندی « اولویتی پنهان برای نظام آموزش و پرورش ایران.
- فریره پائولو، فریره. (1363). آموزش. تهران: نشر مرکز.
- نقیب زاده، میر عبدالحسین. (1376). فلسفه آموزش و پرورش. تهران: انتشارات طهوری.
- شهرداری تهران (1385). نظام نامه جامع آموزش و مشارکت های شهروندی. [گزارش]. تهران: مؤلف.

وزارت امور خارجه (1379). سياست خارجى ايران. تهران : انتشارات وزارت امور خارجه.

- Arthur, James. Jon Davidson and William Stow (2002): Social Literacy, Citizenship Education and the National Curriculum", London, Routledge Flamer**
- Brown, J. (1996). Multidimensional Citizenship. University of Toronto Press. CA.**
- Chamberlin, Rosemary(2004). Westminster Studies in Education. Vol. 26.No. 2**
- Chiodo, J. and Martin, A. (2005). Journal of Social Studies Research. Manhattan: Spring 2003. Vol 29 . ISS . 1 ; P23 (What Do Students Have to Say About citizenship? An Analysis of the Concept of Citizenship Among Secondary Education Students)**
- Crick Report. (1998). Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in School: Final Report of the Advisory Group on Citizenship. London: QCA.**
- Dimain, B (2000). Citizenship and the Challenge of Global Education, Stoke**
- Filho, T. (2001). Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance Oford: Oxford University Press.**
- Holden, C (1999), Citizenship education: Understanding the perspective of parents. BERA, UK.**
- Ichilov, O.(1998). Patterns of Citizenship in Changing World. In O. Ichilov(Ed), Citizenship and Citizenship Education in a Changing World(pp:11-27) London, UK: The Woburn Press.**
- Keer & Hartenet, H. and Davidson, D. (2002.) Citizenship in Europe. Landon press , P. 2**
- Kerr, D. (2000.April). Citizenship Education: An International Comparison across 16 Countries. Paper Presented at the Annual Conference of the American Educational Research Association, New Orleans, USA.**
- Lee, W, O. (1999). Qualities of Citizenship for the New century: Perception of Asian Educational Leaders. Paper Presented at the Fifth UNESCO-ACEID International Conference on Reforming Learning, Curriculum and Pedagogy. Bangkok, Thailand 13-16 DC.**
- Sheriberg, F. (2000). Citizenship and Democracy in Schools: Diversity, Identity, Equality, Stoke – on – Trent**
- Torney–Porta, Y. (1991). Civic Education. In: International Encyclopedia of Curriculum . Edited by A. Lewy . Pergamon Press.**
- Wals, A.(2000). Citizenship Education and National Identities , Oxford Review of Education**